

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Драгослав СРЕЈОВИЋ

Филозофски факултет
Београд

КАСНОАНТИЧКА ЖИТНИЦА У МАСКАРУ

Пре тридесетак година у селу Маскару, код Тополе, археолошки су истражени остаци једне велике касноантичке грађевине. Ово истраживање остало је незапажено, јер је о њему објављен само кратак извештај, и то без иједне илустрације.¹ Време подизања и коришћења истражене грађевине уопштено је назначено, али је поменути извештај лишен података на основу којих би могао да се тачно одреди њен изглед, као и њена намена. Како је, међутим, ова грађевина веома значајна за упознавање економских прилика у Горњој Мезији, то ће на овом месту бити подробио изложени резултати археолошких истраживања у Маскару.²

На остатке из античког времена у Маскару први је скренуо пажњу Д. Петровић.³ На левој обали Кубишнице, на 1 km јужно од Маскара, уочавају се и данас на местима званим Скендеровац, Лукића лут и Црквине уломци опека и неравнине тла које указују на остатке већих античких зграда. Чини се да ове зграде означавају средиште једног мањег римског насеља које се налазило покрај пута чији су остаци откривени у непосредној близини, на Соколовцу, око 2 km јужно од Маскара. У јуну 1955. године археолошки је истражен локалитет Црквине. Ту је откривена готово у

¹ Н. Тасић, *Маскар — Црквине*, Старинар, Н. С. VII—VIII, 1956—57, 410.

² Археолошка истраживања у Маскару организовао је Народни музеј у Крагујевцу јуна 1955. године. Руководиоцу ових истраживања др Никולי Тасићу дугујем захвалност што ми је ставио на располагање целокупну теренску документацију. Археолошки налази из Маскара чувају се у Народном музеју у Крагујевцу.

³ *Археолошки споменици и налазишта у Србији II, Централна Србија*, Београд 1956, 44.

целини једна велика грађевина која умногоме објашњава и карактер римског насеља у Маскару.

Локалитет Црквине служио је деценијама као богато извориште грађевинског материјала: античке рушевине разнели су већ давно мештани, а последњих година повећан је и камен из свих преосталих зидова, и то до темеља. Отуда су овде при археолошким ископавањима непосредно испод хумуса откривени темељи античке грађевине, а само на неколико места и непо ремећен културни слој, дебео 25—40 cm, који је у горњем делу садржао остатке кровне конструкције (цреп, угљенисане греде), а у доњем — уломке керамичких и стаклених посуда. Темељи грађевине очувани су, срећом, у целини тако да је могуће реконструисати њен изглед и одредити њену намену.

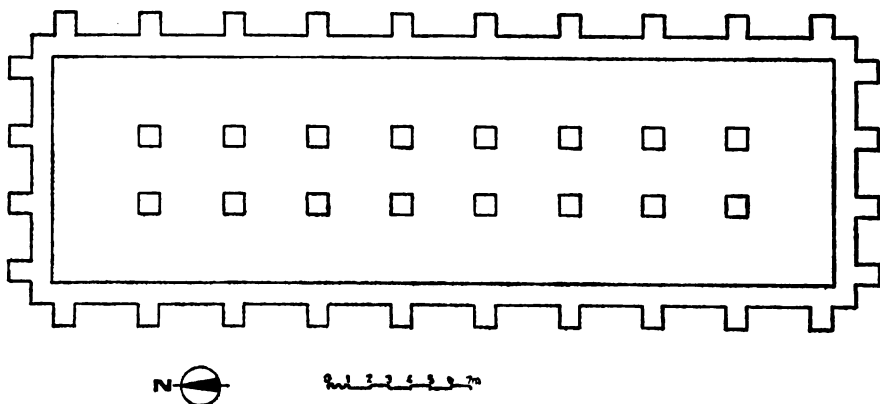

Fig. 1 — Основа касноантичке житнице у Маскару.

Грађевина која је откривена на Црквинама у Маскару има правоугаону основу, а састоји се само од једне просторије, дуге 38,20 m, а широке 11 m (fig. 1). Просторија је помоћу два реда од по осам стубаца раздјељена на три брода. Како су ступци померени ка средишту грађевине то је средишњи брод нешто ужи од бочних бродова. Зидови, широки 1 m, почивају на 1,20 m широком темељу од ломљеног камена и малтера. Фасада грађевине разуђена је пиластрима који су истих димензија као и ступци у унутрашњости (1,10 x 1,10 m). Размак између пиластара на дужим странама износи 3 m, а на ужим 2,20 m. Како су очувани само темељи, неизвесно је како је изгледао под и где се налазио улаз у грађевину. О изгледу зидова може се судити једино на основу опека и камена из слоја који је ту и тамо прекривао темеље. Чини се да је основни грађевински материјал био притесан камен, а да је опека служила само за изравнавање редова, тј.

да су зидови грађени у техници *opus incertum*. Дебљина и дубина темеља, зидови ојачани пиластрима и ступци у унутрашњости указују на спратну конструкцију (fig. 2). Прозори, конични и засведени, на фасади су вероватно били уски (0,30—0,40 cm), а у унутрашњости широки (до 1,20 m). Кров је свакако био двосливан, са конструкцијом од дрвета.

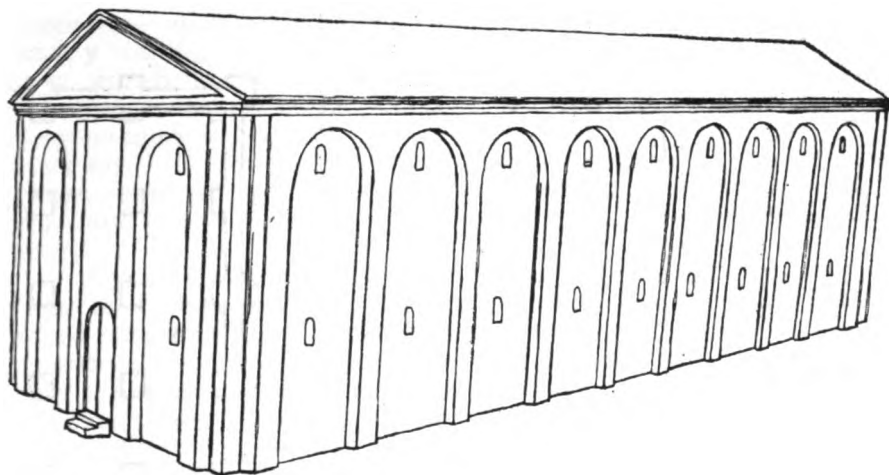

Fig. 2 — Реконструкција касноантичке житнице у Маскару.

Време подизања и коришћења ове грађевине може се без тешкоћа одредити на основу новца који је откривен у њеној унутрашњости (укупно 42 комада). Ако се изузме један новчић Гордијана III, сви остали примерци нађеног новца потичу из IV века, односно ковани су у раздобљу од владавине Лицинија и Константина Великог до Теодосија I. Грађевина је очигледно подигнута у другој деценији IV века, а порушена је деведесетих година истог века (најмлађи примерак нађеног новца кован је 383. године), вероватно од варвара који су после битке код Хадријанопоља преплавили балканске провинције.

Намена грађевине која је откривена у Маскару може се утврдити на основу бројних аналогја. Грађевине готово истоветних основа, откривене у разним деловима Римске империје, првенствено као житнице,⁴ Упркос изузетне важности ове врсте грађевина за снабдевање храном градског становништва и војске, о житницама у Горњој Мезији пре археолошких истраживања у Маскару није се готово ништа знало. Данас се, међутим, располаже подацима не са-

⁴ Упореди: G. Rickman, *Roman Granaries and Store Buildings*, Cambridge 1971, 213 и даље, fig. 40—59.

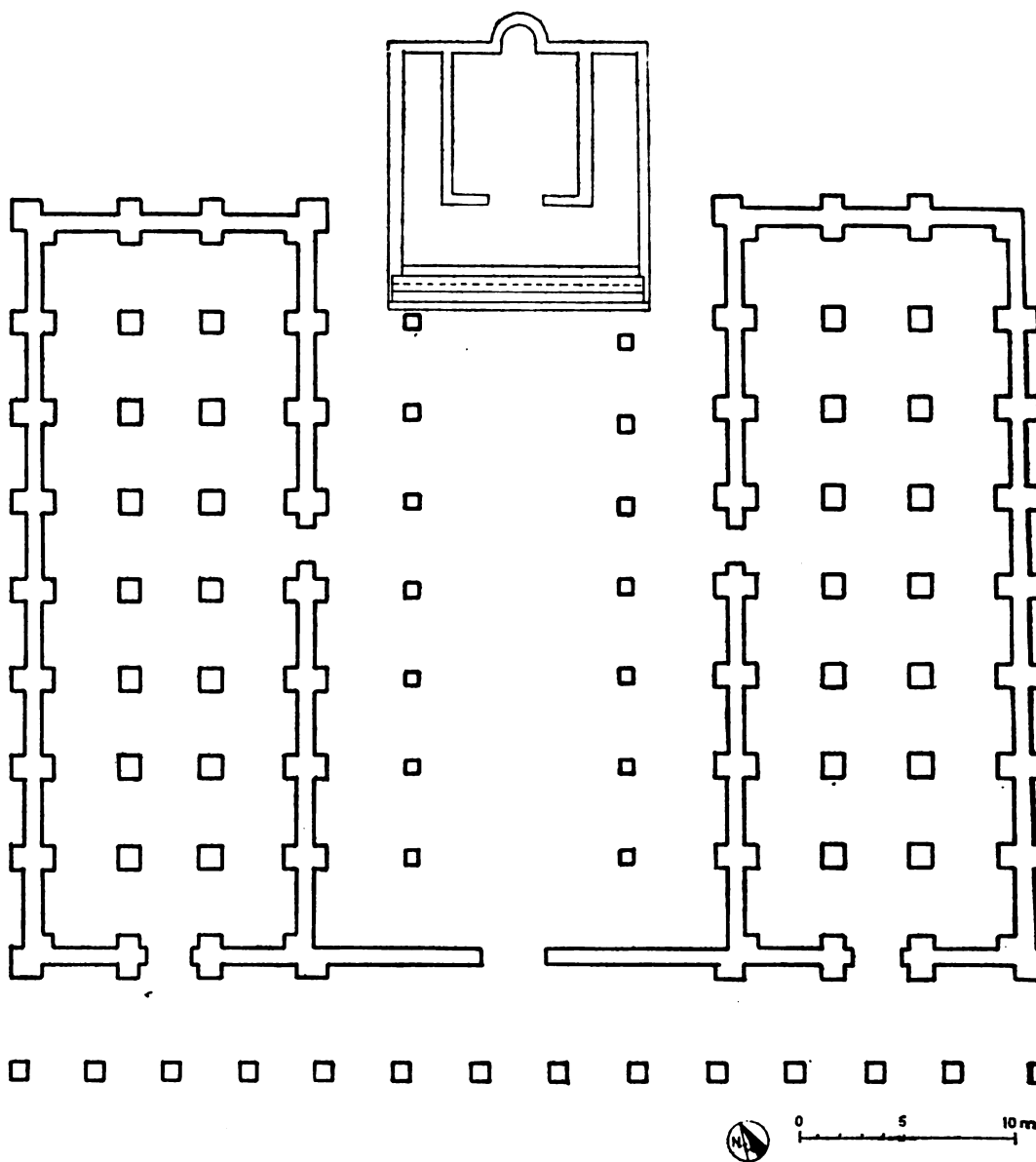

Fig. 3 — Основа житнице у Сочаници (према Е. Чершкову).

мо о неколико војних складишта хране у утврђењима дуж Дунава (Бољетин, Велики Градац, Чезава) већ и о још четири велика складишта у унутрашњости Горње Мезије, о житницама у Сочаници, Пећи, Брзом Броду и Гамзиграду.⁵

Житница у Сочаници (*Municipium DD*), коју је истражио и описао Е. Чершков,⁶ састоји се од две правоугаоне тробродне просторије, раздвојене двористем, и широких портика који су изграђени дуж фасада, тј. страна на којима се налазе улази (fig. 3). Тробродне просторије имају готово исте димензије као и житница у Маскару (43,30 x 16 m и 42,70 x 15,50 m), а од ње се разликују једино по ојачањима дуж унутрашњих зидова. Подударно је и време њихове изградње: житница у Сочаници подигнута је у време прве тетрархије, можда само неку годину пре житнице у Маскару. Да би се овај монументални архитектонски ансамбл саградио, порушене су све старије грађевине, нивелисан је терен, а при томе је запостављен и храм који се раније налазио на овом месту.⁷

Археолошка истраживања која су 1971. и 1972. године вршена на периферији Пећи, на месту званом Градина, показала су да се током IV века овде налазио један од највећих сабирних центара хране у Горњој Мезији.⁸ На Градини су откривене четири грађевине, приближно истоветних облика и димензија, које су распоређене око једног пространог, трапезоидног дворашта (fig. 4). Свака од ових грађевина састоји се само од једне издужене правоугаоне просторије, дуге 75 m, а широке 12 m. Зидови, широки 1,20 m, ојачани су дуж спољних страна пиластрима. Улаз се налазио на дужој страни, окренутој дворашту, а унутрашњи простор је тањим зидовима раздељен на три брода једнаке ширине. Зидови су порушени готово до темеља. На основу структуре и садржаја културног слоја може се закључити да је овај монументални грађевински комплекс саграђен на раније ненастањеном терену, и то крајем III или почетком IV века. Нађене керамичке посуде, новац и украсни предмети показују да је ово место остало сабирни центар хране све до последње деценије IV века.⁹ Ова велика житница свакако је била повезана са насељем чији су остаци откривени испод кућа данашње Пећи.¹⁰

⁵ О житницама у утврђењима на мезијском лимесу види: П. Петровић, *О снабдевању римских трупа на ђердапском лимесу*, Старинар, Н. С. XXXI, 1980, 53 и даље.

⁶ Е. Cerškov, *Municipium DD*, Beograd 1970, 15—21.

⁷ *Ibid.*, 20—25.

⁸ Археолошка ископавања на овом месту организовао је Завод за заштиту споменика културе АП Косово у Приштини. Колеги Ђорђу Коваљеву, руководиоцу ових ископавања, дугујем захвалност што ми је омогућио увид у теренску документацију и што ме је упознао са главним резултатима својих истраживања.

⁹ Пронађени новац, сем три примерка, потиче из IV века. Најбројнији су примерци из времена Константина I и Констанција II, а најмлађи је кован у време владавине Грацијана.

¹⁰ Е. Cerškov, *Rimljani na Kosovu i Metohiji*, Beograd 1969, 39.

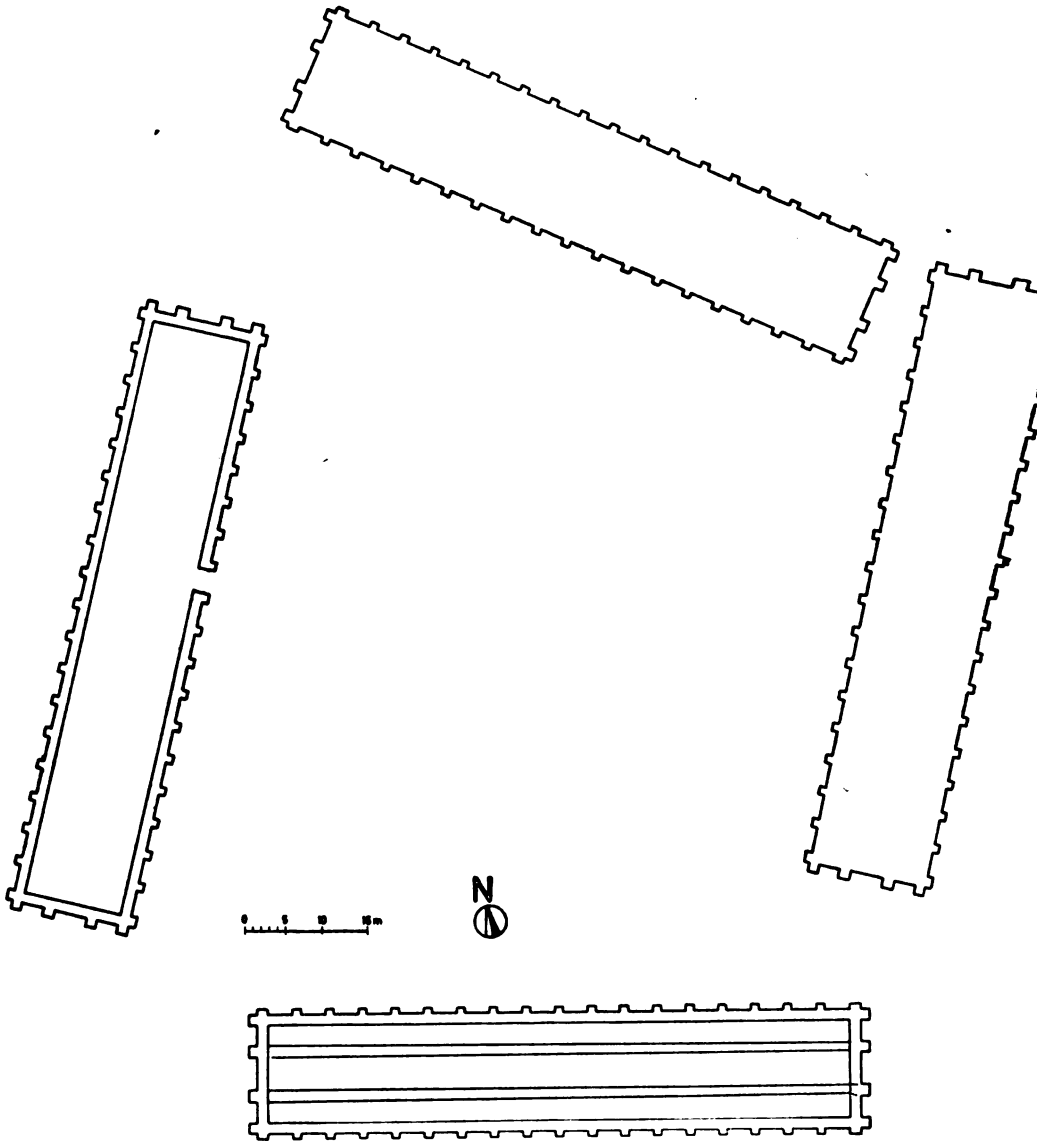

Fig. 4 — Основа житница на локалитету Градина, код Пећи
(схематски приказ).

Две житнице које су откривене у североисточним областима Горње Мезије, у Брзом Броду и Гамзиграду, везане су за царске поседе. У Брзом Броду (Mediana), око 150 m источно од царске виле, откривена је правоугаона прађевина која је дуга-

чка 90 m, а широка 25 m.¹¹ Грађевина се састоји од велике, издужене просторије (80 x 18 m), раздељене са два реда од по 11 стубаца на три брода једнаке ширине, и ходника који је у средишту отворен, односно преображен у портик (fig. 5). Ова зграда подиг-

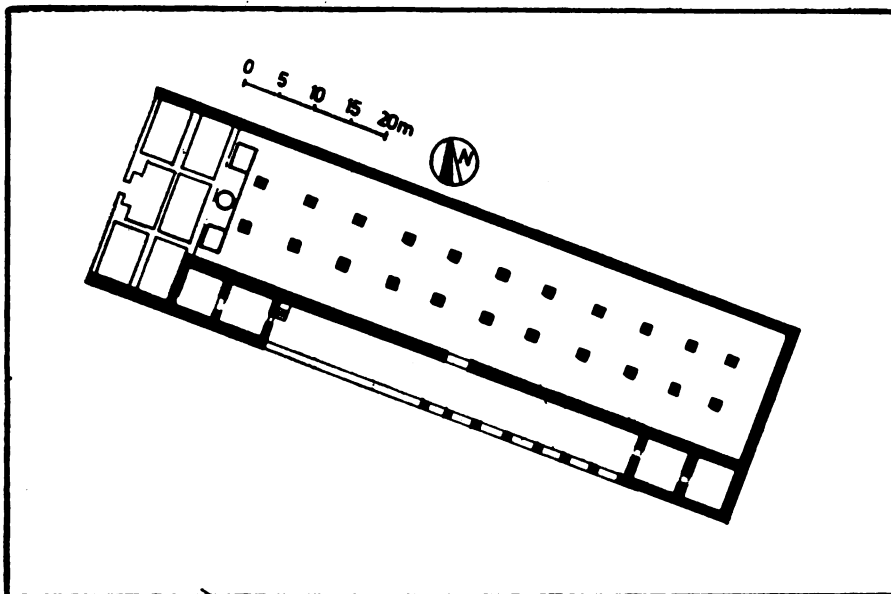

Fig. 5 — Основа житнице у Брзом Броду.

нута је у исто време кад и оближња царска вила, свакако пре средине IV века. Страдала је у време провале Хуна 441—442. године, али је касније обновљена и коришћена, чини се, током целог VI века.¹²

Око 310. године подигнута је житница чији су остаци откривени на месту званом Мало градиште, које је удаљено око 250 m од западног бедема царске палате у Гамзипраду.¹³ Ова житница је готово истоветна оној у Маскарима, само је од ње нешто

¹¹ Део ове житнице откривен је пре Другог светског рата (упл.: Р. О. Вратанић, *Археолошка истраживања у Брзом Броду*, Старинар XIII, 1938, 200—204); у целини је откривена при систематским археолошким ископавањима којима руководи др Љубица Зотовић.

¹² Колегиници Љ. Зотовић дугујем захвалност за све овде изложене податке о житници у Брзом Броду.

¹³ Житница на локалитету Мало градиште истражена је сондажно 1978. године приликом систематских археолошких истраживања касноантичке палате у Гамзипраду.

већих димензија. Правоугаона просторија (44 x 16 m) раздељена је са два реда од по осам стубаца на три брода једнаке ширине, а фасада је разуђена снажним пиластрима који су на дужим странама широки 0,80 m, а на ужим 1,40 m (fig. 6). Зидови, који почивају на ојачаним темељима, грађени су од притесаног камена и опека, у техници *opus incertum*. На њиховој унутрашњој страни, наспрам пиластра, очувани су почеци лукова, који показују да је спратну конструкцију носио крстасти свод. Уз извесне преправке, извршене средином V века, ова грађевина је коришћена до почетка VII века.

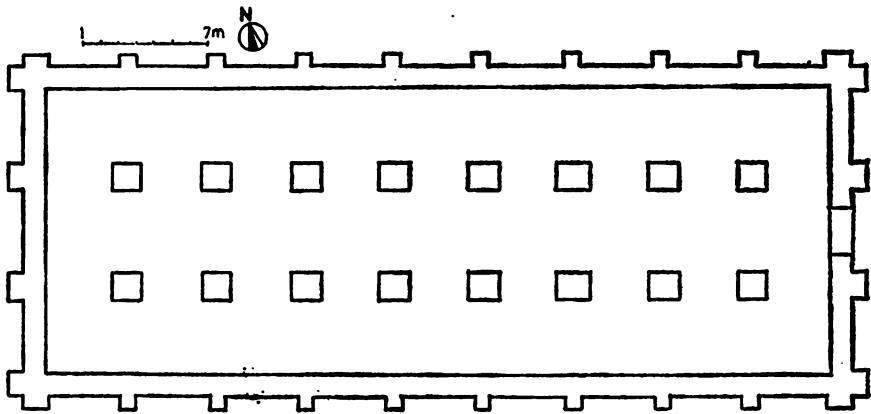

Fig. 6 — Основа житнице на локалитету Мало градиште, код Гамзиграда.

Све овде описане житнице са територије Горње Мезије подигнуте су у релативно кратком раздобљу: ниједна од њих није саграђена пре Диоклеђијана нити после Константина I. Најстарија је, чини се, житница чији су остаци откривени на периферији Пећи. Само коју годину касније, вероватно негде између 300. и 314. године, сазидане су житнице у Сочаници, Маскару и покрај Гамзиграда, а после највише две деценије и житница у Брзом Броду. С друге стране, житнице у Маскару, Сочаници и на Малом градишту до те мере су међусобно сличне по изгледу и техници градње да се добија утисак да су их сазидали исти мајстори.

Подударност у времену изградње и изгледу ових грађевина свакако је резултат нових економских мера које су успостављене крајем III века, и то од стране највише државне власти. Територија Горње Мезије била је у ово време већ раздељена на четири провинције: Приобалску Дакију (*Dacia Ripensis*), Средоземну Дакију (*Dacia Mediterranea*), Мезију (*Moesia Prima*) и Дарданију (*Dardania*). Чињеница да се у свим овим провинцијама

готово истовремено подижу монументалне и једнообразне житнице указује на успостављање јединственог и добро организованог система прикупљања хране у залеђу дунавског лимеса.¹⁴ Ако се суди по хронологији овде описаних житница онда је више него извесно да је творац овог система био Диоклецијан и да је тај систем у провинцијама које су формиране на територији Горње Мезије беспрекорно функционисао све до провале Гота на централнобалканско подручје у последњим деценијама IV века.¹⁵

¹⁴ Подизање ових житница можда треба везати за увођење *annona militaris*. О времену увођења ове таксе и њеним последицама види опширније G. Rickman, *op. cit.*, 278 и даље.

¹⁵ Структура овог система и његово функционисање може се делимично реконструисати на основу Теодосијевог кодекса (*Codex Theodosianus*) и египтафских споменика (уп. G. Rickman, *op. cit.*, 283 и даље).

